

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ו', תשט"ו

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

שם-הפעולה ומשמעותיו

(ליחסי לשון והיגיון)

ב. פעולה ועצם

אם נבוא לדקדק בהיגיון-יתר בכל דיבוריו של אדם נמצא, שהם מלאים אי-דיוקים מתחילתם ועד סופם. הנה בניין הארץ ובניין הסוכנות אין משמעם שווה כל עיקר. בניין הארץ הוא תהליך הנמשך עשרות בשנים, ואילו בניין הסוכנות הוא בית עומד, עשוי אבן ועץ; הבניין הראשון-פעולתו של אדם, והבניין השני-עצם שהוא תוצאת הפעולה. אמנם פעמים רבות מבחינים בין שני השלבים, כגון בישול ותוצרתו, התבשיל, אפייה ותוצרת האפייה, המאפה, חקיקה ותוצאתה, החוק. משקלי השם בעברית מבחינים יפה בין "טביעה" למטבע, בין "גשירה" לגשר. אף על פי כן יש לך "סתימת הגולל" ו"סתימת שיניים"; סתימה ראשונה פעולה, וסתימה שנייה חומר. וראה זה פלא, שום רופא שיניים עדיין לא בלבל סתימה בסתימה. יודע הוא, ש"סתימה" במשמע הראשון נמשכת כרבע שעה, ו"סתימה" במשמע השני הוא מחזיק באצבעותיו. הוא הדבר בהפך מסתימה, בניקוב, בחתירה ובחפירה. הכול יודעים, שניקוב מביא לידי נקב, וחתירה סופה מחתרת. אבל חפירה? — החפירה לא נמשכה זמן רב, ושני החיילים התבצרו בתוך החפירה — הפעולה והתוצאה שם אחד

לשניהם ו. גם בוני ככישים, המנוסים בחפירה ובמילוי, יודעים להבחין בין מילוי, שהוא נמשך חמישה ימים, לבין מילוי, שגובהו חמישה מטרים. כפילות זו שבמשמעות נעוצה בטבע הדיבור האנושי, ואתה מוצא כמותה בכל אומה ולשון. דיינו להדגים מאנגלית בלבד:

The construction of the building went on for two years.
The whole construction came crushing to the ground.
משמעה של construction פעם בנייה ופעם מבנה.

To hasten the solution of the salt
(כאן solution תהליך ההמסה).

Prepare a solution of salt in water
(כאן solution לא המסה, אלא תמיסה).

The solution of the problem took 3 years
(כאן solution התעסקות ממושכת).

He published the solution
(כאן solution תוצאה; לא פתירת הבעיה, אלא פתרון).

Learning should be a pleasure
(כאן learning תהליך הלמידה).

A man of great learning
(כאן learning לא למידה, אלא תוצאת הלמידה, כלומר השכלה).

וכן הדבר בשפות אחרות, במזרח ובמערב, ודרך הטבע הוא, שאותה מלה דרכה להורות על תהליך הפעולה וגם על העצם, שהוא תוצאת הפעולה.

1. [אמנם בצה"ל נוהג המונח תַּפְרָח לציון החלל החפור באדמה. — ע"א.]

מעתה אל יפלא בעינינו, שהיוצר עוסק ביצירה.
ופרי היצירה גם הוא נקרא יצירה. מפעלי מתכת,
שעבודתם יציקה, גם תוצרתם נקראת יציקה. יישוב
השממה, שהיא פעולה, תכליתה להקים יישוב בשממה;
כלומר „יישוב“ שניים במשמע. לכלוך הרחובות מרבה
לכלוך — המשמעות כפולה. צילום במחנה צבאי אסור,
הצילום יוחרם — הצילום הראשון עבודה, והשני כוונתו
לתצלום. פגימת אבן בסכין תוצאתה גם היא פגימה.
אבל פציעה בגוף — תוצאתה לא פציעה, אלא פצע.
כלומר, יש שהעברית שבדורנו מייחדת שתי צורות, כגון
„פציעה“ ו„פצע“, ויש שהיא מסתפקת בצורה אחת:
„פגימה“. וכן סריטה, אף שיכולנו להבדיל בין „סריטה“
ל„שרטת“, אין טורחים לדייק בהבחנות, כנראה מפני שאין
קושי להבין מתוך העניין, למה הכוונה. וכן גידול ירקות —
תהליך, גידול פרא — תוצאה, ואף על פי כן משקל אחד,
„גידול“, לשניהם. וכן שני שלבים ב„כיבוד“: כיבוד
האורחים בעוגות, וכיבוד בשביל האורחים; ההבדל שבין
כיבוד זה לכיבוד זה כבין הקרבה לתקרובת, זאת
פעולה וזה עצם, ועל פי רוב לא עצם ולא עצמות, אלא בשר
ממש כרוך בתוך „סנדביץ“. הוא הדין ב„סעודה“, יש סעודה
ארוכה, ויש סעודה שמנה: סעודה ארוכה אי אפשר לאכול,
אבל סעודה שמנה אפשר ואפשר, ההבדל ממשי מאוד, לא
רק בדקדוק. צורתן הלשונית אחת, אבל ההבדל ביניהם
כהבדל שבין „עזיבה“ ל„עזיבון“, כבין „אכילה“ ל„מאכל“,
כבין „שתייה“ ל„משקה“.

אמור מעתה: אין קביעות בלשון להבחין בין פעולה לבין חפץ. פעמים מבחינים בשורש, כגון שתייה כנגד משקה — שני שרשים כאן. פעמים מבחינים במשקל, כגון אכילה כנגד מאכל, ופעמים אין מבחינים כלל: ציוד — פעולה, וציוד — כלים וחומרים. כריכת ספרים, עיטורם ועטיפתם — עבודות הן, ושכרם משתלם לכורך; ויש כריכה, עיטור ועטיפה, שהם עור או משי או מתכת, ומחירם משתלם לחנות. וכן „ריהוט“: עבודת הריהוט נעשית בידי הנגר, אבל ריהוט שלם ומוכן אפשר גם לקנות בחנות. כלומר מלת „ריהוט“ משמשת גם לעבודה וגם לתוצרת. בכל אלה אין משקל מיוחד להבדיל פעולה מעצם.

הפעולה ואפעלה.

יש חוששים מפני בלבול ומנסים לחדש הבחנות בין הפעולה לבין העצם על ידי קביעת משקל מיוחד לכל אחד מהם, כגון „אריגה“ ו„אריג“. אף על פי כן אתה מוצא, שבצד „אריגה“ יש גם „סריגה“, והיא משמשת את שניהם, את הייצור ואת התוצרת. בזמננו התחילו להבדיל בין „מריחה“ ל„ממרח“, בין הבחנה לאבחנה, וכן בין „הרגעה“ ל„ארגעה“, בין „הספקה“ ל„אספקה“, ובכל זאת אתה מוצא הספקה, המשמשת גם את פעולת המפסיק וגם את משך ההפסקה. כשם שהבחינו בתלמוד בין „גילוח“ ל„תגלחת“, בין „מיצוי“ ל„תמצית“, המציאו גם בימינו הבדל בין „גילוי“ ל„תגלית“. עם זאת עדיין יש „המצאה“ ו„המצאה“, פעם היא מציינת את פעולת הממציא, ופעם

את הפטנט שהומצא. וכן אתה מוצא השקעה. שהיא פעולה כספית. וגם "השקעה גדולה", שפירושה הכסף המושקע. וגם מי שאינו שם אלף במקום ה"א (-אשקעה" במקום "השקעה"), יודע היטב, אימתי מדובר בפעולה בנקאית, ואימתי במצלצלים של ממש. הבדל עתיק ישנו בעברית בין "איבוד" ל"אבדה", אבל ב"מציאה" לא ייחדה הלשון שום משקל; וכן לא לגולה: "מציאת הפתרון נתקלת בקשיים" — פירושה פעולה, אבל "מציאת האשה לבעלה", וכן כל מציאה שנמצאה בשוק — פירושה חפץ. "גולת עניים" — פעולה, "גולת העני בבתיכם" — חפץ. "גלגול מחילות" ו"גלגול נשמות" — פעולות מסובכות ביותר, שקשה לדעת איך הן נעשות, אבל מי שנכנס בו גלגול, או שהוא עצמו נעשה גלגול — כאן "גלגול" הריהו שם דבר, סופו של אותו תהליך. וכן "עיבוד": עיבוד הנושא — תהליך; פלוני השתמש בעיבוד — תוצרתו של אותו תהליך.

בכל אלה לא המציאה העברית שום צורה דקדוקית מיוחדת להבדיל בין תהליכים לתוצאותיהם, וגם לא בין פעולות לבין עצמים בכלל. נראה, שברוב המקרים אין בכך צורך. ועוד נראה להלן, שגם אין יכולת לשקוע בעיונים פילוסופיים כדי לקיים מצוות הבחנה. בלשון יום-יום ראינו, שדקדוקי פעולה ועצם אינם לא מעלים ולא מורידים.